

formation of a culture of security.

Key words. Culture of safety, risk, safety of life, responsibility, a healthy lifestyle, dangerous factors of life, the value of health.

References

1. Byegun V. V. Bezpeka zhy'ttyediyal'nosti (zabezpechennya social'noyi, texnogennoyi ta pry'rodnoyi bezpeky') : navch. posibny'k / V. V. Byegun, I. M. Naumenko. – K., 2004. – 328 s.
2. Gorbunova K. M. Kompleksne zastosuvannya metodiv navchannya / K. M. Gorbunova, N. M. Sirenko // Metody'ka navchannya z texnichny'x dy'scy'plin : materialy' Vseukrayins'koyi students'koyi naukovometody'chnoyi konferenciyi. – Xarkiv, 2006. – S. 56–64.
3. Petrov I. V. Osobly'vosti zaxy'stu naseleennya vid nebezpechny'x ximichny'x rechovy'n promy'slovogo poxodzhennya / I. V. Petrov // Kul'tura bezpeky' – zaporuka stalogo rozvy'tku suspil'stva : materialy' Vseukrayins'koyi naukovometody'chnoyi konferenciyi, Nacional'ny'j universy'tet korablebuduvannya im. admiral'a Makarova. – My'kolayiv, 2013. – S. 182–187.
4. Bojchenko T. Ye. Zdorov'yazberigayucha kompetentnist' yak klyuchova v osviti Ukrayiny' / T. Ye. Bojchenko // Osnovy' zdorov'ya i fizy'chna kul'tura. – 2008. – # 11–12. – S. 6–7.
5. Izotov V. I. Formuvannya u studentiv kul'tury' profesijnoyi bezpeky' / V. I. Izotov, I. V. Petrov // Kul'tura bezpeky' v osviti dlya stalogo rozvy'tku : materialy' Vseukrayins'kogo naukovometody'chnogo seminaru (stan ta perspekty'vy'), Nacional'ny'j universy'tet korablebuduvannya im. admiral'a Makarova. – My'kolayiv, 2016. – S. 94.
6. Litvinchuk S. B. Modelyuvannya zmistu i onovlennya cilej navchannya texnichny'm dy'scy'plinam u vy'shshij shkoli / S. B. Litvinchuk // Psy'xologiya i pedagogika na suchasnomu etapi rozvy'tku nauk: aktual'ni py'tannya teorii i prakty'ky' : materialy' Mizhnarodnoyi naukovoprakty'chnoyi konferenciyi, 15–16 grudnya 2017 r. – Odesa, 2017. – S. 95–98.
7. Gorbunova K. M. Suchasni texnichni zasoby' navchannya v procesi vy'kladannya zagal'notexnichny'x dy'scy'plin / K. M. Gorbunova, O. V. Ryabokon' // Zbirny'k tez dopovidej Pry'chornomors'koyi regional'noyi naukovoprakty'chnoyi konferenciyi profesors'ko-vy'kladacz'kogo skladu. – My'kolayiv, 2009. – S. 67–72.
8. Velixovs'ka A. Organizaciya doslidny'cz'koyi diyal'nosti uchniv pry'vy'kladanni pry'rodny'cho-matematy'chny'x dy'scy'plin v seredovy'shhi Viki / Alla Velixovs'ka // Naukovy'j visny'k My'kolayivs'kogo derzhavnogo universy'tetu imeni V. O. Suxomly'ns'kogo : zbirny'k naukovy'x prac'. – My'kolayiv : MNU imeni V. O. Suxomly'ns'kogo, 2012. – Vy'pusk 1.38: Pedagogichna osvita yak umova stalogo rozvy'tku suspil'stva: texnologichny'j aspekt. – T. 1. – S. 97–102. – (Pedagogichni nauky').
9. Yablunovs'ka K. O. Pedagogichna pidgotovka inzheneriv-pedagogiv v agrarnij galuzi / K. O. Yablunovs'ka // Aktual'ni problemy' texnologichnoyi i profesijnoyi osvity' : materialy' Mizhnar. nauk.-prakt. konfer., m. Gluxiv, 22–23 travnya 2018 r. – Gluxiv : Gluxivs'ky'j NPPU im. O. Dovzhenka, 2018. – S. 152–154.

Отримано редакцією 31.07.2018 р.

УДК 37.016:808.1

DOI: 10.31376/2410-0897-2018-3-38-135-143

Наталія Русланівна Грицак,

докторант кафедри методики викладання
світової літератури Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова,
e-mail: grycak78@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4744-7072

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ПЕРЕДУМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ЖАНРОВОГО ШЛЯХУ АНАЛІЗУ З УРАХУВАННЯМ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПЕЦИФІКИ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті проаналізовано літературознавчі засади використання жанрового шляху аналізу з урахуванням національної специфіки художнього твору у фаховій підготовці майбутніх учителів зарубіжної літератури. Теоретичним підґрунтям жанрового шляху аналізу інонаціонального художнього твору є праці І. О. Денисюка, Н. Х. Копистянської, Н. Л. Лейдермана, Ю. М. Лотмана, А. О. Ткаченка, Цв. Тодорова, увиразнено концептуальні ідеї та принципи цих учених. Визначено специфіку жанрового шляху аналізу з урахуванням національної специфіки художнього твору.

Ключові слова: жанровий аналіз, теоретична модель жанру, компаративний підхід до жанрового аналізу художнього твору, жанровий шлях аналізу з урахуванням національної специфіки художнього твору.

Постановка проблеми. Основні завдання та пріоритетні напрями модернізації освіти, прописані у Законах України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту», (2017); Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015), Концепції «Нова українська школа» (2016), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, акцентують і увиразнюють проблему професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога, що ґрунтується насамперед на глибоких знаннях із базових дисциплін. Формування фахових компетенцій, зокрема вміння та навички жанрового аналізу художнього твору, є важливими у системі педагогічної філологічної освіти. Розуміння категорії жанру студентами як поняття багатовимірного і різнопланового необхідно передусім для правильного сприйняття літературних явищ, для глибшого осягнення художнього твору, для повноцінної інтерпретації авторського задуму. Сучасна дослідниця жанрового аналізу малої української прози Н. В. Романишина справедливо стверджує, що виникає потреба «забезпечення студентів педагогічних університетів необхідним матеріалом, щоб кожен міг вибудувати власну, індивідуальну методику викладання української літератури (*ми додаємо й зарубіжної!*), доцільно розкривати потенційні можливості такого поки що непопулярного шляху аналізу, як жанровий» [1, с. 47]. Водночас ще менш популярним у вишівській практиці викладання літератури є компаративне вивчення жанрів. Утім, у передмові до видання «Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. Антологія» (2009) Д. С. Наливайко наголошує, що одним із найзначніших теоретико-методологічних дискурсів сучасної компаративістики є порівняльна поетика, а у ній «на перший план висунулося порівняльне вивчення жанрів і стилів у національних літературах у різні періоди їхнього розвитку і в параметрах різних художніх систем, їхніх змін і трансформацій» [2, с. 37]. Відповідно, логічним було б поширити увагу власне у бік компаративних жанрових зіставлень. Саме тому постає потреба у створенні методичної системи жанрового аналізу з урахуванням національної специфіки художнього твору для студентів-філологів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У період новітнього українського літературознавства питання структурного наповнення жанру, його складових, жанрових модифікацій тощо стають ключовими для таких дослідників: Т. В. Бовсунівської [3–4], С. В. Ленської [5], А. О. Ткаченка [6] та ін.

Мета статті полягає у розкритті теоретико-методологічних передумов використання жанрового шляху аналізу з урахуванням національної специфіки художнього твору в професійній підготовці майбутніх учителів зарубіжної літератури.

Виклад основного матеріалу. Теоретики літератури, досліджуючи питання генології, паралельно звертались й до питання жанрового аналізу художнього твору. Наприклад, відомий літературознавець І. О. Денисюк у монографії «Розвиток української малої прози XIX–XX ст.» (видання 1981 р.) підкреслював, що «одним із сучасних аспектів наукового вивчення літератури є розгляд її творів за жанрами. Це дає змогу простежувати закономірності розвитку літератури через діалектику спадкоємності і новаторства» [7, с. 3]. На думку І. О. Денисюка, «жанровий аналіз тексту зобов'язує висвітлити широкий спектр зв'язків художнього твору – соціальних, естетичних, психологічних (суспільство–автор–твір–читач–суспільство), розглянути його як своєрідний вузол стійких компонентів змісту і коригуючих цю стійкість особливостей творчої індивідуальності письменника» [7, с. 7].

Під час упровадження компаративного підходу до жанрового аналізу художнього твору у фахову підготовку майбутніх учителів зарубіжної літератури для нас є актуальною думка вченого, що «система жанрів є однією з кардинальних проблем типологічно-порівняльного літературознавства, покликаною досліджувати специфіку, закономірності розвитку письменств різних народів, тенденцію до їх взаємозбагачення і зближення» [7, с. 3].

Цветан Тодоров теж фокусував увагу на питанні жанрового аналізу. Так, учений підкреслював, що «всілякий літературознавчий аналіз, бажаємо ми того чи ні, здійснюється у двох напрямках: від твору до літератури (або жанру) чи від літератури (жанру) до твору... Коли ми формуємо специфіку того чи іншого тексту, ми автоматично описуємо відповідний жанр, єдиною особливістю якого є те, що твір, що аналізований – це перший і єдиний зразок» [8, с. 10]. У праці «Походження жанрів» вагомою є думка французького літературознавця не лише для теоретиків літератури, але й методистів: «Жанр – це місце зустрічі загальної поетики та фактичної історії літератури; з цієї точки зору він є предметом історії літератури; з цієї точки зору він є предметом привілейованим, і завдяки цьому він може стати головним персонажем літературних досліджень» [8, с. 30]. У концептуальних положеннях дослідника для себе виокремлюємо судження, які, на наше переконання, сприяють проведенню жанрового аналізу з урахуванням національної специфіки. Так, Цв. Тодоров, підкреслюючи зв'язок жанру з суспільством, історією та епохою, спрямовував літературознавчі дослідження й у русло зіставлення: «У системі жанрів звертають увагу насамперед на категорії, які відрізняють її від аналогічної системи в сусідніх народів; ці категорії потрібно буде зіставити з іншими елементами однієї й тієї самої культури» [8, с. 29].

Теоретико-методологічним підґрунтям жанрового шляху аналізу з урахуванням національної специфіки художнього твору також слугує остання праця Ю. М. Лотмана «Культура та вибух» (1992), у якій учений обґрунтував цілісну теорію вибухових процесів у культурі [9]. У вступному слові до книги

«Всередині мислячих світів» (1996) В. В. Іванов констатував, що «головною теоретичною проблемою, яка цікавила Лотмана наприкінці життя, був вибух у культурі та історії і пов'язана з ним принципова непередбачуваність подій, за вибухом наступних» [10]. Ю. М. Лотман переконливо доводив, що саме вибух проектує подальшу динаміку та оновлення, адже у процесі пересікання різних текстів (інколи й протилежних) вони розпадаються на структурні елементи, які, за певних умов, здатні до відродження. Ю. М. Лотман наголошував, що культура як складне ціле формується з пластів різної швидкості розвитку, так що будь-який її синхронний зріз розкриває одночасна наявність різних її стадій. Вибухи в одних пластах можуть поєднуватися з поступовим розвитком в інших. Утім, це не виключає взаємодії пластів [10, с. 23]. Отже, культура – це система, що складається з різних елементів і підсистем, у процесі функціонування яких формуються і накопичуються суперечності, виникають зміни і деформації. На думку Ю. М. Лотмана, періоди криз, притаманні будь-якій культурі, можуть виконувати як негативну, так й позитивну роль у соціокультурній динаміці. Ю. М. Лотман фокусував свою увагу власне на періодах підйому культури, адже саме у цій фазі народжуються, фіксуються і поширюються різні елементи нового культурного досвіду. У момент вибуху (культурного підйому) активізуються культурні запозичення, які, врешті-решт сприяють відходу від усталених правил і норм та підготовлюють ґрунт до нових форм, зразків, цінностей.

Виникає запитання: як основні постулати концепції Ю. М. Лотмана переосмислюються у контексті жанрових процесів? Для Ю. М. Лотмана принциповою була позиція щодо розуміння тексту як відкритої системи, адже текст не ізольований від зовнішнього світу. Учений наголошував, що у тексті є пам'ять тексту (незмінна складова) і позатекстова пам'ять (співвідношення із зовнішнім). Відповідно, у жанрі теж виділяємо жанрову пам'ять, яка виявляється в усталених, незмінних ознаках (за М. Бахтіним), і ознаки, набуті у процесі історичного розвитку, суголосні певному соціокультурному контексту. Шлях розвитку жанру не є випадковим, радше закони розвитку жанру «набувають чинності лише в момент випадкового вибору одного з потенційних шляхів розвитку» [11, с. 232]. Фактично з'являється можливість прогнозування розвитку жанрів в окремих національних літературах, адже власне у момент культурного вибуху й відбувається процес трансформації жанрів, що приводить до появи нових жанрів. По закінченні культурного вибуху вся система приходять в урівноважений стан, а випадкових вибір шляху вже сприймається як закономірний. Цілком погоджуємось із міркуванням Д. Ч. Чика, що «пропонована теорія культурного вибуху надзвичайно важлива для проведення компаративних зіставлень жанрових систем різних національних літератур. Проникнення в жанрові системи одних і тих самих елементів з іншої системи провокує появу різних шляхів розвитку, «непередбачувану гру» в текстах, і ця динаміка з боку виглядає як лінійний процес» [11, с. 233]. Отож, головну ідею теорії культурного вибуху Ю. М. Лотмана можна зреалізувати й у форматі компаративних жанрових зіставлень, які дозволяють увиразнити спільні та відмінні жанрові ознаки в національних літературах.

Оригінальною та продуктивною є теорія жанру, запропоновано А. О. Ткаченко у підручнику «Мистецтво слова: Вступ до літературознавства» (1998, 2003) [12]. Учений репрезентував «перехресну» класифікацію у вигляді моделі-схеми літературної генерики, використовуючи аналогії та асоціації з колом і хрестом, зокрема «генологія – наш родовий хрест, од якого навряд чи відхрестимося універсально-аморфними визначеннями тексту, жанру (в універсальному застосуванні), метажанру, субметажанру тощо» [12]. Обстоювана теоретиком ідея «перехресної» класифікації сприяє увиразненню жанрової специфіки художнього твору в проекції (синхронія / діахронія). Окреслені положення теорії А. О. Ткаченка певною мірою дозволяють нам, по-перше, вписати будь-який художній твір у жанрову модель і одержати загальні характеристики, по-друге, з урахуванням цих характеристик проаналізувати авторські нововведення. Для нас особливого значення набуває думка А. О. Ткаченка про змінну, діалектично-складну, рухливу взаємодію між усіма жанровими категоріями, що, відповідно, дозволяє не лише вписувати окремих художній твір у різні контексти (культурний, історичний, соціальний, національний), але й виокремлювати індивідуальну, оригінальну, авторську манеру письма. «Літературний твір є такою функціонально рухомою системою зв'язків, де кожен елемент, взаємодіючи з іншими, переносить на них свою енергію і навпаки, а всі разом вони індукують значно сильніше і якісно інше світло, ніж кожен зокрема. Це й витворює художнє напруження формозмісту. Або ж змістоформи...» [12, с. 142]. Ці роздуми теоретика сприяють певною мірою увиразненню специфіки національної жанрової природи художнього твору того чи іншого автора.

Говорячи про жанровий аналіз з урахуванням національної специфіки художнього твору, звернемо увагу на питання теоретичної моделі жанру, яка відображає у художніх текстах певний набір типових елементів. Для теоретичної жанрової моделі притаманні константність (стійкість), повторюваність (репродуктивність) та еволюційна змінність (лабільність) [13, с. 33]. Ми розуміємо, що теоретична модель жанру – це певною мірою умовне поняття, оскільки кожний художній твір – це виняткове, унікальне явище, в якому автор структурні елементи трансформує та видозмінює, тим самим створюючи неповторну жанрову форму (індивідуально-авторську варіацію жанру). Водночас знання теоретичної моделі жанру дозволяє студентам порівняти модель із її практичним утіленням у конкретному творі, співвіднести нормативні та

індивідуальні ознаки жанрової організації тексту, розкрити моделювання авторського світу через певний жанр, встановити закономірності функціонування жанру в національній та інонаціональній літературі.

На думку Н. Л. Лейдермана, теоретична жанрова модель охоплює такі аспекти: план змісту, план форми, план сприйняття. Запропоновані дослідником структурні компоненти теоретичної жанрової моделі є базовими для нас, адже саме ці елементи слугують основою розроблених нами схем компаративного жанрового аналізу художнього твору. Вагомою також є думка літературознавця, що «теоретична модель жанру може бути «робочим інструментом» конкретного жанрового аналізу твору або певних жанрових тенденцій. Вона повинна допомагати «наочно» уявити, де відбувається безпосереднє і опосередковане зіткнення жанру з «зовнішнім» світом, в яких «площинах» і «гранях» відбувається взаємодія жанру з методом і стилем, який потенціал і межі має дана жанрова форма і т. д.» [11, с. 142]. Ці міркування теоретика є пріоритетними для нас, оскільки сприяють створенню методичної системи для студентів-філологів педагогічних закладів вищої освіти, яка увиразнює жанрову специфіку художніх творів в різних національних творах.

З поняттям теоретичної моделі жанру тісно пов'язано поняття жанрового ядра (жанровий патерн за Т. В. Бовсунівською). Наприклад, Н. Л. Лейдерман зазначав, що «...сенса жанрової системи в цілому, як встановлено дослідженнями з генезису жанрів, полягає у створенні якоїсь образної «моделі» світу, в якій все суще мало б власну мету й порядок, зливалось би в завершену картину буття, яке здійснюється у відповідності до загальних законів життя. Вона, ця «модель», і є ядром жанру, що зберігається впродовж багатовікового життя жанру під напластуванням різноманітних новоутворень» [14, с. 134].

Чіткіше увиразнити теоретичне підґрунтя жанрового аналізу з урахуванням національної специфіки художнього твору допомагає підсумкова праця відомого славіста, історика і теоретика літератури, заслуженого професора Львівського національного університету імені Івана Франка Н. Х. Копистянської «Жанр, жанрова система у просторі літературознавства: монографія» (2005). У рецензії на монографію І. О. Денисюк писав, що «поява її (Н. Х. Копистянської – Н. Г.) фундаментальної монографії – явище унікальне» [15, с. 68].

Слушними є роздуми відомої української дослідниці щодо місця жанрового аналізу в системі вивчення художнього твору, зокрема, вчена наголошувала, що «знайомство з автором також мало б завжди починатися з визначення його жанрової системи, тобто з виділення жанрів, у яких він сказав нове слово. Від окреслення жанрової специфіки починається і вивчення окремого твору. Це важливо для будь-якої праці з художнім текстом» [16, с. 6].

Пропонуємо зосередитись на запропонованій генологічній концепції Н. Х. Копистянської.

Львівська дослідниця, фокусуючи свою увагу на відомих концепціях жанру та жанрової системи, у форматі поліаспектного розгляду жанру вирізняє чотири поняттєвих взаємопов'язаних сфери спіралі, які визначає як «жанрова система літератури», «жанрова система літературної епохи, напряму», «жанрова система епохи, напряму, національної літератури», «жанрова система у творчості окремого письменника, у межах вияву його творчої індивідуальності» [16, с. 63–78]. Функціонування названих сфер пов'язано з такими гуманістичними концепціями: концепція людини, концепція митця, мислителя та ін., відповідно, підґрунтям запропонованої теорії жанрів є культурно-історичні передумови.

Перша сфера окреслює жанр як поняття найбільш абстрактне та загальнотеоретичне. Сфера 1, на думку Н. Х. Копистянської, є центром усіх класифікацій, тому саме її використовують при укладанні літературознавчих словників, енциклопедій тощо. Певною мірою Н. Х. Копистянська реалізує принцип дослідження жанрів Ю. М. Тинянова, зокрема, твір → жанр → жанровий різновид.

У розгляді другої сфери теоретик пропонує вивчати жанр на основі творів конкретного часового відрізка і конкретного «літературного простору» [16, с. 36]. Головною тезою дослідниці є думка, що жанр залежить від літературної епохи, стилю, літературних напрямів: «Кожен напрям, течія, літературна школа, що формується потребами епохи, висувають свої естетичні вимоги у прямій чи опосередкованій залежності від суспільно-історичних обставин» [9, с. 36]. Отож, жанр у цій сфері розглядається як поняття історичне.

Третя сфера досліджує жанр як явище конкретної національної літератури. Зупинимось детальніше на цій сфері. Надзвичайно актуальним є коментар Н. Х. Копистянської, що «жанр у сфері 3 найменш вивчений. На цю сферу, яка включає національну специфіку, вчені звернули пильну увагу поки що тільки при вивченні окремих періодів жанрів» [16, с. 50]. Виокремлення сфери 3 у самостійну частину загальної спіралі Н. Х. Копистянська мотивує так: «Жанри є в чомусь транснаціональні, міжнародні, і в наш час можна сказати, що і міжконтинентальні, але в чомусь *глибоко національні* (курсив – Н. Г.), бо формуються і трансформуються на рідній землі та реалізуються рідною мовою» [16, с. 51]. Це положення є базовим щодо впровадження компаративного підходу до жанрового аналізу художнього твору у фахову підготовку студентів-філологів.

Увиразнимо основні положення (рекомендації) щодо сфери 3:

– цікаво досліджувати паралельне чи послідовне зародження тих самих жанрів, жанрових різновидів

у різних літературах;

- вивчати «запозичення», міграцію жанрів, набуття ними національних, літературних, своєрідних рис;
- вписувати національні жанри у загальний розвиток жанру даного напрямку;
- простежити вплив специфічних літературних, загальнокультурних, історичних, політичних чинників, національної ментальності певного народу на формування національної своєрідності жанру;
- охарактеризувати вплив зближення та інтеграції культур на розвиток жанрів, національної інтерпретації світового досвіду.

Широкий діапазон системного вивчення літератури дозволив Н. Х. Копистянській зробити низку продуктивних висновків. Серед них вагомим для нас є такий: «досліджуючи жанр і жанрову систему у сфері 3, можна відкрити важливі закономірності, внести уточнення, виправити помилки в загальних оцінках літератур, викликані часто недостатнім вивченням окремих національних жанрових явищ, а також інерцією прийняття певних літератур як провідних для всіх інших» [16, с. 51].

Важливо, що у монографії Н. Х. Копистянської також накреслені перспективи подальших наукових жанрологічних досліджень. Зокрема, учена актуалізує питання щодо об'єктивних і суб'єктивних причин існування окремих жанрів, відсутніх в інших літературах (наприклад, танка в японській). Уважаємо, що цей аспект вивчення жанру активізує у студентів інтерес до наукових пошуків та самостійної роботи. Зауважимо, що на цьому етапі, окрім таких обов'язкових складових жанрового шляху аналізу з урахуванням національної специфіки, як заглиблення у соціокультурний простір інонаціональної літератури; уявне «перевтілення» в жителя, громадського діяча, воїна, селянина, читача і т. д. іншої країни; переосмислення своєрідності жанру не лише з позиції реципієнта досліджуваної культури, але й рідної; налаштування на діалог, сприйняття, розуміння Іншого, вагомим є усвідомлення студентами унікальності досліджуваного жанру, визначення різного, несхожого, неподібного через власну інтерпретацію цього жанру як одиничного культурно-історичного феномену.

На сьогодні в українському літературознавчому просторі маємо нестандартний, цікавий та оригінальний зразок застосування вищенаведених генологічних підходів, теорій та концепцій. Мова йде про монографію Т. Г. Свєрбілової «Такі близькі, такі далекі... (Жанрові моделі української та російської драми від модерну до соцреалізму в аспекті порівняльної поетики)» (2011) [17]. Справедливо стверджує Т. Г. Свєрбілова, що «сучасна компаративна теорія жанрів потребує подвійного висвітлення: в аспекті історично поетики та в аспекті порівняльної поетики. І першим кроком повинна стати побудова певної системи працюючих жанрових моделей в межах достатньо широкого історичного періоду, де можна було б виявити повторення базових закономірностей у розвитку жанрів драми. Ми звертаємось до порівняльної поетики жанрів, яка єдино може ці закономірності дешифрувати» [17, с. 17]. Отже, головним своїм завданням дослідниця вважала визначення національної ідентичності української та російської драм на прикладі порівняння жанрової системи. Для успішної реалізації поставленого завдання Т. Г. Свєрбілова розглядала драматургічні жанри у «координатах трьох взаємопов'язаних моделей культури: поступової (лінійної), циклічної (пульсуючої) та вибухової (хаосу)» [17, с. 31]. Цілком погоджуємось із її висновком, що «комбінований розгляд жанрових процесів у параметрах трьох культурологічних моделей надає нові можливості для дослідження такої традиційної категорії, як жанр» [17, с. 32]. Як бачимо, методологічною основою дослідження Т. Г. Свєрбілової є поєднання «трьох паралельних описових моделей: традиційної лінійно, або історичної, потім циклічної, або пульсуючої, і відтак, нарешті, вибухової, заснованої на загальнонауковій теорії нелінійної динаміки, теорії нерівноважних процесів (за іншою назвою – дисипативних структур)» [17, с. 55].

Дня нашої студії є вагомими узагальнення Т. Г. Свєрбілової, зокрема про те, що «спостереження за дією трьох паралельних генологічних моделей дозволяє не тільки побудувати лінійну, циклічну та вибухову картину розвитку жанрів певної національної літератури, а й визначити ідентичність цих моделей завдяки включенню цих моделей до компаративної поетики жанрів, тобто порівняти для того, щоб відокремити» [17, с. 57].

Новаторське дослідження Т. Г. Свєрбілової, по-перше, закладає ґрунтовну основу для подальших літературознавчих розробок, по-друге, може слугувати методологічним підґрунтям (новітнього у методиці викладання літератури!) жанрового шляху аналізу з урахуванням національної специфіки художнього твору.

Зазначимо, що компаративне жанрове зіставлення спрямовує дослідницьку увагу й у русло проблеми національної самобутності літератури. Наприклад, Н. Х. Копистянська справедливо констатувала, що знаходження типологічних сходжень і відмінностей сприяє пізнанню епохи й специфіки національної культури. Міркування Н. Х. Копистянської певною мірою розвивають ідеї Б. Г. Реїзова. Так, учений акцентував, що «національні літератури живуть спільним життям тільки тому, що вони не схожі одна на іншу, якщо єдність усіх національних літератур розуміти як нескінченну систему зв'язків, що постійно виникають, вічно створюються, то потрібно дійти висновку, що ці зв'язки, стимулюючи розвиток національних літератур, водночас розвивають їх національну своєрідність» [18, с. 290]. Цілком логічно

Н. Х. Копистянська зазначає, що, по-перше, поява нових цінностей не обмежується впливом лише на свою національну культуру, по-друге, коли одна література переймає від інших літератур жанри, вона не стає менш національною і самобутньою. Звернемо увагу на той факт, що для більшості вчених-методистів питання національної самоідентичності при вивченні зарубіжної літератури є пріоритетними. Наведемо міркування, наприклад, О. О. Ісаєвої та Ж. В. Клименко. Так, О. О. Ісаєва підкреслює значення реалізації «діалогу з представникам інших національних традицій», що, відповідно, сприятиме «з одного боку, виявленню самоідентичності українського учня-читача, а з іншого боку, формуванню відчуття полікультурності юної особистості» [19, с. 89–90]. Ж. В. Клименко наголошує, що «мету уроків зарубіжної літератури аж ніяк не можна обмежувати пізнанням світу інших народів, вони обов'язково мають сприяти і глибшому осягненню культурної самобутності українців» [20, с. 44]. Саме тому, розробляючи методичну систему жанрового шляху аналізу з урахуванням національної специфіки художнього твору для студентів-філологів закладів вищої освіти, ми акцентували увагу й на питанні національної самоідентифікації рідної літератури при вивченні зарубіжної літератури.

Висновки. Аналіз сучасних підходів, теорій й концепцій теорії жанру дозволив увиразнити теоретичне підґрунтя жанрового шляху аналізу з урахуванням національної специфіки художнього твору, а також запропонувати визначення цього шляху аналізу. Жанровий аналіз з урахуванням національної специфіки художнього твору – це складний процес через дослідження жанрової природи твору, тлумачення і оцінювання його в цілому, що передбачає знаходження загальних усталених типологічних ознак літературного тексту і виявлення його оригінальних авторських національних рис з метою створення власної інтерпретації інокультурного твору.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у розробленні методичної системи жанрового шляху аналізу з урахуванням національної специфіки художнього твору для майбутніх учителів зарубіжної літератури.

Список використаних джерел та літератури

1. Романишина Н. В. Українська художня мала проза: теоретико-методичні аспекти вивчення : монографія / Н. В. Романишина. – Рівне : ТзОВ «Принт Хауз», 2013. – 576 с.
2. Наливайко Д. С. Літературна компаративістика вчора і сьогодні (передмова) / Д. С. Наливайко // Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. Антологія. (За заг. ред. Д. Наливайка). – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2009. – С. 5–42.
3. Бовсунівська Т. В. Теорія літературних жанрів: Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману : підручник / Т. В. Бовсунівська. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2009. – 519 с.
4. Бовсунівська Т. В. Жанрові модифікації сучасного роману / Т. В. Бовсунівська. – Харків : Діса плюс, 2015. – 368 с.
5. Ленська С. В. Генетичні та структурні аспекти жанру в літературознавстві ХХ століття / С. В. Ленська // Рідний край: науковий публіцистичний художньо-літературний альманах. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка. – 2012. – Вип. 1 (26). – С. 109–114.
6. Ткаченко А. О. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства : підручник / А. О. Ткаченко. – К. : Правда Ярославичів, 1998. – 448 с.
7. Денисюк І. О. Розвиток української малої прози ХІХ – поч. ХХ ст. / І. О. Денисюк. – К. : Вища школа, 1981. – 215 с.
8. Тодоров Ц. Введение в фантастическую литературу / Ц. Тодоров. – М. : Дом интеллектуальной книги, 1999. – 144 с.
9. Лотман Ю. М. Культура и взрыв / Ю. М. Лотман. – М. : Гнозис ; Издательская группа «Прогресс», 1992. – 272 с.
10. Иванов В. В. Семиосфера и история / В. В. Иванов // Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
11. Чик Д. Ч. Поняття жанрової системи в сучасній літературознавчій теорії / Д. Ч. Чик // Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство). – 2015. – № 1 (15). – С. 230–235.
12. Ткаченко А. О. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства : підручник / А. О. Ткаченко. – 2-е вид., випр. і доповн. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. – 448 с.
13. Тихолоз Н. Казкотворчість Івана Франка (генетичні аспекти) : монографія / Н. Тихолоз. – Львів : Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2005. – 316 с.
14. Лейдерман Н. Л. Движение времени и законы жанра. Жанровые закономерности развития советской прозы в 60-70-е годы / Н. Л. Лейдерман. – Свердловск : Средне-Уральское книжное изд-во, 1982. – 256 с.
15. Денисюк І. О. Актуальні проблеми вивчення генетичної / І. О. Денисюк // Слово і час. – 2006. – № 7. – С. 68–71.

16. Копистянська Н. Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства : монографія / Н. Х. Копистянська. – Л. : ПАІС, 2005. – 368 с.
17. Свербілова Т. Г. Такі близькі, такі далекі... (Жанрові моделі української та російської драми в аспекті порівняльної поетики) : монографія / Т. Г. Свербілова. – Черкаси : ТОВ «Маклаут», 2011. – 566 с.
18. Реизов Б. Г. Сравнительное изучение литератур / Б. Г. Реизов // История теории литературы : Сб.ст. – Ленинград : Наука, 1986. – С. 276–310 с.
19. Ісаєва О. О. Про основні парадигми шкільної літературної освіти / О. О. Ісаєва // Науково-педагогічна діяльність Є. П. Голобородько, доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента НАПН України : матеріали регіональної науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю діяльності вченого-педагога (24 вересня 2010 року) / за ред. А. М. Зубка, С. Ф. Одайник та ін. – Херсон : РІПО, 2010. – С. 85–90.
20. Клименко Ж. В. Шкільний курс «Зарубіжна література» як чинник формування української ідентичності учнів / Ж. В. Клименко // Актуальні проблеми професійної підготовки студентів-філологів до роботи в сучасному освітньому просторі : збірник статей. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2017. – Вип. 1. – С. 37–49.

Наталія Руслановна Грицак,

докторант кафедри методики преподавания
зарубежной литературы Национального педагогического
университета имени М. П. Драгоманова,
e-mail: grycak78@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4744-7072

ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЖАНРОВОГО ПУТИ АНАЛИЗА С УЧЕТОМ НАЦИОНАЛЬНОЙ СПЕЦИФИКИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

В статье проанализирована литературоведческая основа использования жанрового анализа с учетом национальной специфики художественного произведения в профессиональной подготовке будущих учителей зарубежной литературы. Теоретическим фундаментом жанрового анализа инонационального художественного произведения являются работы И. О. Денисюка, Н. Х. Копистянской, Н. Л. Лейдермана, Ю. М. Лотмана, А. О. Ткаченка, Цв. Тодорова, выделены концептуальные идеи и принципы этих ученых. Определены специфика жанрового анализа с учетом национальной специфики художественного произведения.

Ключевые слова: жанровый анализ, теоретическая модель жанра, компаративный подход к жанровому анализу художественное произведение, жанровый анализ с учетом национальной специфики художественного произведения.

Natalia Hrytsak,

doctoral student of the department of methodology
of world literature education of
Drahomanov National Pedagogical University,
e-mail: grycak78@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4744-7072

LITERARY CRITICISM PREMISE OF GENRE ANALYSIS BASED ON THE NATIONAL FICTION PECULIARITIES IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF WORLD LITERATURE FUTURE TEACHERS

***Introduction.** The principal tasks and preferable ways of education modernization that were embodied in the Laws of Ukraine «On Higher Education»(2014), «On Education» (2017), «Conception of National and Patriotic Education of Children and Youth (2015), Conception «New Ukrainian School» (2016), «National Strategy of Education Development in Ukraine for 2012-2021» emphasize the problem of professional training of future teacher-philologist that is based on the deep knowledge of basic disciplines. Formation of professional competence especially skills of genre analysis of fictional work, is the important part in the system of pedagogical philological education.*

***Purpose** of the article is to disclose theoretical and methodological premises of genre analysis taking into account the national peculiarities of fictional work in training future teachers-philologists of foreign literature.*

***Methods.** We use biographical, typological and methods of synchronous-diachronic study, integral-systematic analysis of the ideological and artistic structure of works from perspective of their genre poetics in this article.*

***Results.** Learning of genre way of analysis taking into according to the national peculiarities of fictional works*

allow students to identify and perceive the rules, regularity, models of development of literary and artistic phenomena, expand the horizons of their own research capabilities. It teaches to distinguish common and distinctive features, to recognize the facts of borrowing and imitation, to draw parallels and to find analogies.

Originality. *Teacher having chosen learning of fictional work by genre way of analysis disclosure new horizons of knowledge of fictional work helps to understand the trends and patterns of the development of literary and artistic phenomena, warns future teachers of foreign literature against formalism, commonplace in teaching of literature.*

Conclusion. *Effectiveness of genre way of analysis taking into consideration national peculiarities of fictional work depends on well-grounded theoretic and methodological knowledge of future teacher of foreign literature.*

Key words: *genre analysis, theoretical model of genre, comparative analysis of fictional work, genre way of analysis based on national peculiarities of fictional work.*

References

1. Romanyshyna N.V. *Ukrai'ns'ka hudozhnja mala proza: teoretyko-metodychni aspekty vyvchennja: monografija* [Ukrainian artistic small prose: theoretical and methodical aspects of study: monograph]. / N.V. Romanyshyna. – Rivne: TzOV «Prynt Hauz», 2013. – 576 s.

2. Nalyvajko D.S. *Literaturna komparatyvistyka vchora i s'ogodni (peredmova)* [Literary Comparative Studies Yesterday and Today (Preface)] / D.S. Nalyvajko // *Suchasna literaturna komparatyvistyka: strategii' i metody*. Antologija. (Za zag.red. D.Nalyvajka). – K.: VD «Kyjevo-Mogyljans'tka akademija», 2009. – S. 5–42.

3. Bovsuniv'ska T.V. *Teorija literaturnyh zhanriv: Zhanrova paradygma suchasnogo zarubizhnogo romanu: pidruchnyk* [Theory of literary genres: Genre paradigm of modern foreign novel: Textbook]. / T.V. Bovsuniv'ska. – K.: VPC «Kyj'vs'kyj universytet», 2009. – 519 s.

4. Bovsuniv'ska T.V. *Zhanrovi modyfikacii' suchasnogo romanu* [Genre modifications of modern romance]. / T.V. Bovsuniv'ska. – Harkiv: Disa pljus, 2015. – 368 s.

5. Lens'ka S.V. *Genetychni ta strukturni aspekty zhanru v literaturoznavstvi XX stolittja* [Genre as a structured category of contemporary literary criticism]. / S.V. Lens'ka // *Ridnyj kraj: naukovyj publicystychnyj hudozhn'o-literaturnyj al'manah*. Poltava: PNPi imeni V.G. Korolenka, 2012. – 1 (26), 109–114.

6. Tkachenko A.O. *Mystectvo slova: Vstup do literaturoznavstva* [The Art of the Word: Introduction to Literature: A Textbook]. / A.O. Tkachenko. – K.: Pravda Jaroslavychiv, 1998. – 448 s.

7. Denysjuk I.O. *Rozvytok ukrai'ns'koi' maloi' prozy XIX – poch. XX st.* [Development of Ukrainian small prose XIX – XX] / I.O. Denysjuk. – K.: Vyshha shkola, 1981. – 215 s.

8. Todorov C. *Vvedenye v fantastycheskuju lyteraturu*. Perv. s franc. B. Narumova. [Introduction to the fantastic literature] / C. Todorov. – M.: Dom yntellektual'noj knygy, 1999. – 144 s.

9. Lotman Ju.M. *Kul'tura y vzrux* [Culture and explosion]. / Ju.M. Lotman. – M.: Gnozys; Yzdatel'skaja gruppa «Progress», 1992. – 272 s.

10. Ivanov Vjach.V. *Semyosfera y ystoryja* [Semiosphere and history] / Vjach.V. Ivanov // Lotman Ju.M. *Vnutry musljashhyh myrov. Chelovek – tekst – semyosfera – ytosryja*. – M.: Jazyky russkoj kul'turu, 1996. – 464 s.

11. Chyk D.Ch. *Ponjattja zhanrovoi' systemy v suchasnoj literaturoznavchij teorii'* [Understand the genre of the system in modern literary theory] / D.Ch. Chyk // *Naukovyj visnyk MDU imeni V.O. Suhomlyns'kogo. Filologichni nauky (literaturoznavstvo)*. – 2015. – № 1(15). – S. 230 – 235.

12. Tkachenko A.O. *Mystectvo slova: Vstup do literaturoznavstva* [The Art of the Word: Introduction to Literature: [A textbook for students of humanities in higher education] / A.O. Tkachenko– 2-e vyd., vypr. i dopovn. – K.: VPC «Kyj'vs'kyj universytet», 2003. – 448 s.

13. Tyholoz N.B. *Kazkotvorchist' Ivana Franka (genologichni aspekty): monografija* [Ivan Franko (genologichni aspekty): monograph]. / N.B. Tyholoz. – L'viv: L'viv's'ke viddilennja Instytutu literatury im. T.G. Shevchenka NAN Ukrai'ny, 2005. – 314 s.

14. Lejderman N.L. *Dvyzhenye vremeny y zakonu zhanra. Zhanrovue zakonomernosty razvytyja sovetskoj prozy v 60-70-e godu* [The movement of time and the laws of the genre. Genre regularities of the development of Soviet prose in the 60's and 70's]. / N.L. Lejderman. – Sverdlovsk: Sredne-Ural'skoe knyzhnoe yzd-vo, 1982. – 256 s.

15. Denysjuk I.O. *Aktual'ni problemy vyvchennja genologii'*. *Kopystjans'ka N.H. Zhanr, zhanrova systema u prostori literaturoznavstva: monografija*. [Actual problems of studying genology. Kopistyans'ka N.H. Genre, genre system in the field of literary criticism: monograph] – L.: PAIS, 2005. – 368 s. / I.O. Denysjuk // *Slovo i chas*. – 2006. – № 7. – S. 68–71.

16. *Kopystjans'ka N.H. Zhanr, zhanrova systema u prostori literaturoznavstva: monografija* [Genre, genre system in the field of literary criticism: monograph]. / N.H. Kopystjans'ka. – L.: PAIS, 2005. – 368 s.

17. Sverbilova T.G. *Taki blyz'ki, taki daleki... (Zhanrovi modeli ukrai'ns'koi' ta rosij's'koi' dramy v aspekti porivnjal'noi' poetyky): monografija* [Such close ones are so distant ... (Genre models of Ukrainian and Russian drama in the aspect of comparative poetics): monograph] / T.G. Sverbilova / *Nauk. red. D.S. Nalyvajko*. – Cherkasy: TOV «Maklaut», 2011. – 566 s.

18. Reyzov B.G. Sravnitel'noe yzuchenye literature [Comparative Literature Study] // Ystoryja teorija lyteraturu: Sb.st. / B.G. Reyzov. – Lenyngrad: Nauka, 1986. – S. 276–310 s.

19. Isajeva O.O. Pro osnovni paradygmy shkil'noi' literaturnoi' osvity [On the main paradigms of school literary education] / O.O. Isajeva // Naukovo-pedagogichna dijial'nist' Je.P. Goloborod'ko, doktora pedagogichnyh nauk, profesora, chlena-korespondenta NAPN Ukraïny: Materialy regional'noi' naukovo-praktychnoi' konferencii', prysvjachenoi' 50-richchju dijial'nosti vchenogo-pedagoga (24 veresnja 2010 roku) / Za red. A.M. Zubka, S.F. Odajnyk ta in.– Herson: RIPO, 2010. – S. 85-90.

20. Klymenko Zh.V. Shkil'nyj kurs «Zarubizhna literatura» jak chynnyk formuvannja ukrai'ns'koi' identychnosti uchniv [School course «Foreign Literature» as a factor in the formation of the Ukrainian identity of students] / Zh.V. Klymenko // Aktual'ni problemy profesijnoi' pidgotovky studentiv-filologiv do roboty v suchasnomu osvity'omu prostori: [zbirnyk statej]. Ivano-Frankivs'k: Symfonia forte, 2017, 1, 37–49.

Отримано редакцією 10.10.2018 р.

УДК 37.016:811.111]:374.7

DOI: 10.31376/2410-0897-2018-3-38-143-153

Сергій Володимирович Яблоков,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри англійської філології

Маріупольського державного університету,
e-mail: serge.yablokov@gmail.com

НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

У статті розглянуто актуальні у XXI столітті у світовому просторі питання освіти впродовж життя як форми неформальної освіти. Ураховуючи факт старіння населення, акцент статті зроблено на освіті дорослих, оскільки частка людей похилого віку стає дедалі більшою, що ставить нові виклики перед державою та суспільством. Проаналізовано досвід діяльності такої соціально-навчальної послуги, як «Університет третього віку» в Україні. Визначено основні питання, що потребують вирішення у теорії та практиці навчання англійської мови людей похилого віку, серед яких ураховування вподобань і когнітивних здібностей людей похилого віку, створення сприятливого навчального середовища для дорослих та інші.

Ключові слова: англійська мова, люди похилого віку, неформальна освіта, освіта впродовж життя, освіта дорослих, «Університет третього віку».

Постановка проблеми. Старіння населення є однією із глобальних проблем, що ставить нові виклики перед суспільством, і ці виклики тільки зростатимуть зі збільшенням частки людей похилого віку. За даними Державної служби статистики України (2017 р.), частка населення у віці 60 років і старше становить 22,3 %. Перед людиною похилого віку постає питання, що робити, коли ти на пенсії; водночас питання, що постає перед суспільством, – як забезпечити представникам старшого покоління можливість залишатися активною частиною суспільства і надалі.

Зрозуміло, що держава та суспільство повинні взяти на себе зобов'язання не тільки вирішити проблеми матеріального забезпечення людей похилого віку, їхнього соціального захисту, а й знайти шляхи покращення становища літніх людей у сучасному суспільстві, їхньої самореалізації в старості. Триває пошук нових форм, методів та технологій соціальної роботи з людьми літнього віку з метою якомога ефективнішого вирішення проблем їхньої соціальної інтеграції. Однією із таких сучасних форм соціальної роботи з літніми людьми є надання соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку», що розвивається у багатьох країнах уже понад 30 років. Ця модель інтеграції людей літнього віку, незважаючи на її поширення, потребує детальних емпіричних досліджень задля узагальнення напрацювань та досвіду цього напрямку соціальної роботи.

У той же час суспільство постійно рухається вперед. Виникає і зростає необхідність розвитку і навчання людини протягом усього життя, незважаючи на вік. Забезпечити успішний перехід до такого типу навчання, який був би заснований на знаннях і одночасно відповідав більшості вимог сучасної світової спільноти, покликана концепція «Lifelong Learning» («Навчання протягом усього життя»), що передбачає надання кожній особистості можливості реалізації свого потенціалу в будь-якому віці, незалежно від місця, часу чи інших обставин.

Розвиток суспільства спричиняє його інтернаціоналізацію, з'являється потреба розмовляти іноземними мовами. Володіння іноземною мовою надає більше можливостей: знаходити і ознайомлюватися з найновішою інформацією, читати наукові статті та улюблені художні твори в оригіналі, розуміти іноземну музику й фільми. Знання іноземних мов незамінне у закордонних подорожах та на відпочинку. Тому